

31

ADV-N-Mededelingen

DRIEMAANDELIJKS
EERSTE TRIMESTER 2011

Dit is het eenendertigste nummer van de *ADVN-Mededelingen*. De publicatie wil u op de hoogte brengen en houden van de werking van het ADVN in al zijn aspecten: het algemeen beheer, de aanwinsten in de collecties, de dienstverlening, de projecten en publicaties, de huisvesting enz. De *ADVN-Mededelingen* zijn gratis en worden u op verzoek toegestuurd.

Het ADVN is een archief-, documentatie- en onderzoekscentrum. Vanuit een open maatschappelijke geest en gesteund op een wetenschappelijke methodologie, verzamelt, bewaart en beheert het ADVN het erfgoed over de Vlaamse beweging in haar brede historische en thematische context. Tot de brede context van dit veiliggestelde erfgoed behoren de nationale bewegingen als maatschappelijk-filosofisch verschijnsel, inbegrepen de thema's die daarmee zijn verbonden of ervan afgeleid zijn (zoals culturele identiteit, natievorming, migratieprocessen, nieuwe sociale bewegingen).

Het verleden is een beproefd bouwwerk van zoveel fouten en nog meer gebreken. Torsend tegelijk met verve wat nog komen moet, vandaag, morgen, overmorgen.

Bijdragen

Tom Cobbaert, Koen De Scheemaeker, Sophie Gyselinck, Andreas Stynen, Serge Van Tilburg, Koen Verbruggen, Frans-Jos Verdoodt

Digitale beeldbewerking

Ann Van Gastel & Koen Van Keer

Fotografie

Guido De Cock & Peter Maes

Vormgeving

Ann Van Gastel

Coördinatie

Sophie Gyselinck

Administratie

Marleen Deridder

Druk

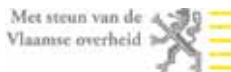
New Goff, Mariakerke

Verantwoordelijke uitgever

Frans-Jos Verdoodt
Massemsesteenweg 321.A, 9230 Massemen

ADVN ARCHIEF-, DOCUMENTATIE- & ONDERZOEKSCENTRUM

Lange Leemstraat 26
BE-2018 Antwerpen 1
[T] +32 [0]3-225 18 37
[F] +32 [0]3-226 64 05
[E] info@advn.be
[W] www.advn.be
postrekening: BE29 0001 5877 6064 | BPOTBEBB1
bankrekening: BE14 4198 0595 9183 | KREDBEBB
bouw- en renovatiefonds: BE23 4198 0595 9991 | KREDBEBB

Met vriendelijke groeten

Mvg (met vriendelijke groeten), zo eindigt vaak de brief die ons bereikt via de glasvezelkabel. Kort en krachtig zoals een rake kopstoot in het voetbalspel. En dat voetbalspel is meer dan ooit populair. Voor vele lieden hoeft dat zelfs niet méér te zijn: *“mehr braucht man nicht um glücklich zu sein”*.¹ Maar men moet wel erg veel van dat nogal ruwe balspel houden om de rituele vrankheid van een kopstoot te kunnen begrijpen en naar waarde te kunnen schatten. Zo’n levensgevoel valt daarenboven niet zomaar aan te leren. Men moet virtuoos zijn. En gedreven. Uit de mond van Godfried Bomans (1913-1971), een Hollandse humorist op literair niveau, vernam ik ooit dat bekwaame voetballers méér moeten kunnen dan alleen maar de tegenstander dribbelen, zij moeten de bal gewoon opeten. Of Bomans een ouderwetse schrijver is? Misschien wel, maar zijn metafoor zou best interessant kunnen zijn voor de VRT-redactie van Sporza (uit te spreken als ‘sportzaa’).

Een fascinerend verhaal, die bal van Godfried Bomans. Maar intussen laten wij ons door zijn buitelingen en capriolen² afleiden van de essentie van ons verhaal, nl. de zin en onzin van het gebruik van ‘verkortingen’ in de ‘instantcommunicatie’. Tijd besparen is daar het nieuwe geloof, want tijd kost geld en dat geld hebben wij voor vele andere dingen nodig. En dus, bij wijze van voorbeeld, weg met de postbode en de champetter. Dat zijn best leuke lieden, maar zij zijn niet meer van deze tijd, zelfs niet als zij eventueel op hun scooter komen aangereden, als hedendaagse Jacques Tati’s.³ Men loopt immers nog te voet ‘op’ de maan maar niet meer ‘naar’ de maan. Natuurlijk zijn wij allen kinderen van onze tijd: gauwte, snelheid, efficiëntie, formats, flitspalen, kick-offs. Intussen nemen de dolle wieken van de hoge, zilveren windmolens ons mee in de haast van het ogenblik. Zelfs de dappere Don Quichote van Cervantes (1547-1616) zou daar niet meer willen tegen vechten. Waarom zouden wij dat wél nog doen, als koperen hanen op de torens van de kerken? De mens is natuurlijk een ongeduldig wezen, hij wil presteren, verder lopen dan zijn voeten hem normaal kunnen dragen. Maar een jaar is geen eeuw, men kan niet alles tegelijk willen presteren. Alleen genieën bezitten het denk- en loopvermogen van een hele eeuw. Met zo’n wijsheid kon men vroeger de rusteloze haantjes tot rede brengen. Maar dat was vroeger, eertijds, ooit. Neen, ik wil de glasvezelkabel niet weghalen uit mijn straat, uit mijn huis, uit mijn hoofd. Maar ik kies wel nog steeds, naar vorm

en inhoud, voor een communicatie die haar tijd neemt, en die nog steeds de couleur bezit van de ‘weg naar Santiago’. Of beter nog: van de omweg naar Santiago.⁴ Wat heeft men er aan als men in een raket naar dat heiligdom reist?

Ik stond enkele maanden geleden bij de ingang van een kerk in Leiden. Ongeduldig omdat ik niet meteen toegang kreeg, wat dacht u anders? En toen bemerkte ik een bordje dat mij simpelweg tot de orde riep: *“Als de deur dicht is, is de kerk gesloten”*. Om God niet te storen in zijn eeuwigdurend scheppingswerk, kunnen calvinisten wel eens erg zuinig zijn in hun inspanningen. Vooral als het erop aan komt om de maakbaarheid van de mens en de maatschappij een stap dicht bij te brengen. Maar in dit geval was dat terecht. Als de deur dicht is, is de kerk gesloten. Soms moet een mens in alle bescheidenheid wachten tot er een eeuw voorbij is.

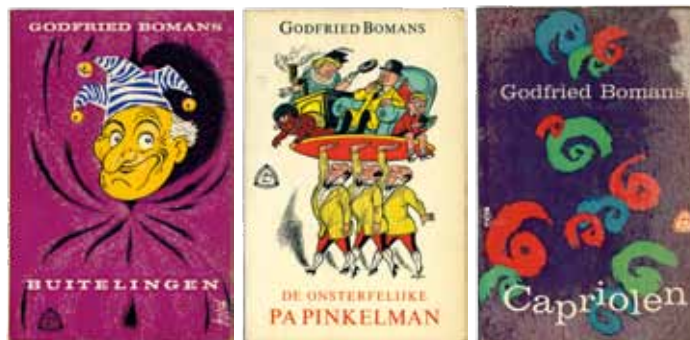
FRANS-JOS VERDOODT | VOORZITTER VAN HET ADVN

(1) Refrein van een populair Duits lied (cf. *Das Musikleben der bürgerlichen Gesellschaft Leipzigs im Vormärz, 1815-1848*).

(2) Een verwijzing naar Bomans’ *Buitelingen* (Amsterdam-Brussel, 1969) en *Capriolen* (Amsterdam-Brussel, 1963, 9de druk).

(3) De wereldvreemde burgerman op zijn fiets was een van de leidmotieven in de humor van de Franse cineast Jacques Tati (1907-1982).

(4) Een verwijzing naar het boek van Cees Nooteboom (*Een omweg naar Santiago*, Amsterdam, 1992).

EEN ONUITGEGEVEN ERFENIS

Het archief Hendrik Jozef Elias

Toen Hendrik Elias (1902-1973) na de Tweede Wereldoorlog zijn nalatenschap aan Frans Van der Elst (1920-1997) toevertrouwde, was het geen verrassing dat de advocaat en vertrouweling van Elias druk bevestigd werd over de inhoud van het archief. Vooral de niet-afgewerkte memoires van de gewezen leider van het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) wekten de interesse van veel historici. Van der Elst waakte echter als een sfinx over de papieren erfenis van Elias en gaf slechts met mondjesmaat informatie vrij over het archief. Zijn artikel uit 1974, *Dr. Elias als leider van het VNV*, geschreven op basis van de memoires van Elias, zorgde dan ook voor veel polemiek. Een kwart-eeuw later had Pieter Jan Verstraete voor zijn omvangrijke biografie over Elias (*Hendrik Jozef Elias*, Kortrijk, 2005) wel toegang tot het archief, dat door de zorgen van Wim Van der Elst, de oudste zoon van Frans Van der Elst, in 2004 werd overgedragen aan het ADVN. In het kader van de inventarisatie van het archief Frans Van der Elst (BE ADVN AC164) werd recent het daarmee verweven archief Hendrik Jozef Elias (BE ADVN AC383) voor het publiek ontsloten.

Van academicus tot Leider

Hendrik Jozef Elias werd op 12 juni 1902 geboren in Machelen (Brabant) als zoon van een postbediende. Hij doorliep het middelbaar onderwijs aan het Institut de Bonne Espérance in Vilvoorde en bleek er al snel een briljant student. Ook aan de Katholieke Universiteit in Leuven behaalde hij uitstekende resultaten en sloot hij zijn

Hendrik Elias, jaren 1930. [BE ADVN AC383 – Archief Hendrik Jozef Elias]

historische studies af met grootste onderscheiding op een proefschrift over *Kerk en Staat in de Zuidelijke Nederlanden onder aartshertogen Albrecht en Isabella*. Zijn daaropvolgende ambitie om als academicus een Vlaams antwoord te bieden op de Belgische historiografie van Henri Pirenne werd echter gedwarsboomd. Niet zozeer zijn Vlaams engagement of zijn oproep voor een eigen Vlaamse historische school, maar wel het overlijden van zijn promotor Alfred Cauchie was hiervan de oorzaak. Elias werd leraar aan de athenea van Brugge en van Gent en behaalde in 1929 zijn doctoraat in de rechten aan de universiteit van Gent. Zijn hoop op een academische carrière was dus toch overleefd. Een kortstondig studieverblijf aan het Istituto Storico Belga in Rome had die droom nog versterkt. Zijn Vlaamse overtuiging kostte hem echter een leerstoel aan de Leuvense universiteit. Professor Leon Van

Het weekblad *De Voorwacht* was de spreekbuis van de VNVP in Elias' arrondissement Gent-Eeklo. [ADVN, VY900077]

der Essen stelde Elias voor als docent bij de Vlaamsche Leergangen. Gevraagd naar zijn overtuiging uitte Elias zich als federalist, waarna de kerkelijke overheid van de universiteit een veto stelde.

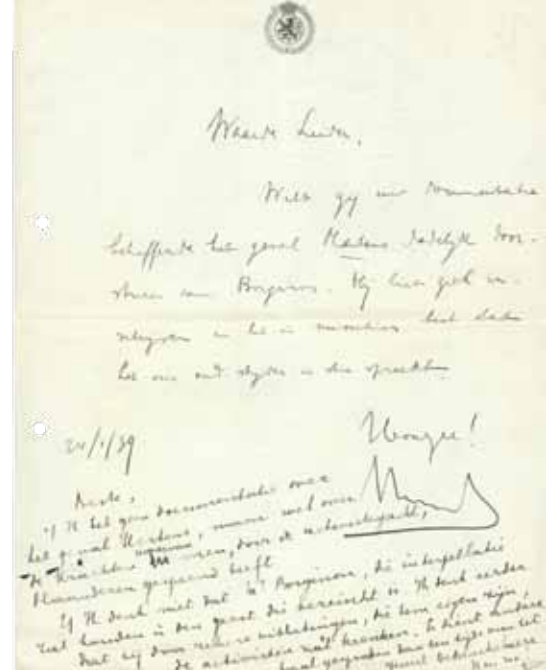

Hendrik Elias en Reimond Tollenaere links achter Staf De Clercq, ca. 1938. [ADV N, VFA879]

In 1930 besloot Elias in de actieve politiek te treden en hij richtte de Vlaamsch Nationale Volkspartij (VNVP) op met als doel het versplinterde Vlaams-nationalisme samen te brengen op basis van een federalistisch en democratisch programma. De VNVP kende weinig succes door te grote ideologische tegenstellingen en stapte in 1933 mee in de nieuwe rechts-radicalen eenheidspartij Vlaams Nationaal Verbond (VNV) van Staf De Clercq. Elias werd partij-ideoloog en poogde een gematigde federalistische visie door te drukken om zo het VNV uit het politiek isolement te halen. Die visie botste meermaals met de officiële partijlijn, die eerder een radicale Dietse en fascistische richting opging. Zo werden de partijprogramma's van zijn hand vaak

Elias op het Vlaams Nationaal Zangfeest in Brussel, 31 augustus 1941, met aan zijn rechterzijde Victor Leemans en aan de andere zijde August Borms, Rob Van Roosbroeck, Cyriel Verschaeve en Jef Van de Wiele. [ADV N, VFAL122]

Brief van Hendrik Elias aan Staf De Clercq, met het antwoord van De Clercq als aantekening op de brief, 24 januari 1939. [BE ADVN AC383 – Archief Hendrik Jozef Elias, D13145(4/3)]

geamendeerd en werden de onderhandelingen voor een politieke concentratie met de fascistische partij Rex en de Katholieke Vlaamsche Volkspartij, de Vlaamse vleugel van de katholieke partij, tegengewerkt. Elias raakte steeds meer geïsoleerd in het VNV en moest de radicale propagandaleider Reimond Tollenaere laten voorgaan als tweede in de rangorde.

Elias speelde geen hoofdrol meer toen het VNV in de collaboratie stapte, maar bleef wel publiekelijk de politiek van het VNV onderschrijven. Einde 1940 werd hij door de Militärverwaltung benoemd als burgemeester van Gent. Nadat Tollenaere in 1942 sneuvelde aan het oostfront, werd Elias door de Raad van Leiding van het VNV naar

voren geschoven als opvolger van de intussen overleden Staf De Clercq. Op aandringen van Gerard Romsée en Victor Leemans aanvaardde Elias het leiderschap. De eerste en voornaamste bekommernis van de nieuwe Leider was het VNV als enige politieke beweging te laten erkennen door de Militärverwaltung. Dat streven verzandde echter in een concurrentiestrijd met de door de SS gesteunde DeVlag van Jef Van de Wiele. Het VNV en de Militärverwaltung, die aanvankelijk het VNV steunde, dolven uiteindelijk het onderspit tegen de SS met als dieptepunt voor het VNV de ontmoeting tussen Elias, Van de Wiele en Reichsführer SS Heinrich Himmler in het voorjaar van 1944. Elias hoopte Himmler te overtuigen tot een ontbinding van de DeVlag en de erkenning van het Vlaamse volk in het Groot-Germaanse Rijk. Hiermee gooide hij de Groot-Nederlandse gedachte, het voornaamste einddoel van het VNV, overboord. Het bleek onvoldoende: Himmler beperkte zich tot een aanmaning om de strijd tussen het VNV en de DeVlag te staken. De rol van het VNV als politieke speler in de collaboratie was daarmee de facto uitgespeeld.

In september 1944 vluchtte Elias naar Duitsland, waar hij opnieuw weigerde samen te werken met Van de Wiele. Het Reichssicherheits-hauptamt interneerde hem daarop in een hotel in het Alpengebied

Kleinwalsertal. In mei 1945 werd hij daar gearresteerd door Franse soldaten en in oktober van dat jaar naar Brussel overgebracht. Na een doodsvonnis bij verstek in 1945, werd zijn veroordeling bevestigd in 1947 en de vraag tot cassatie werd in 1948 verworpen. Drie jaar later werd de doodstraf bij gratiebesluit omgezet in levenslang en in 1959 werd Elias vrijgelaten.

Frans Van der Elst, jaren 1950.
[BE ADVN AC164 – Archief Frans Van der Elst]

Elias en zijn naaste medewerkers in het VNV, ca. 1944. V.l.n.r. Karel Lambrechts, Gaston Stuyck, Joris Vansteenland, Hendrik Elias, Piet Wyndaele en Ernest Van den Berghe.
[BE ADVN AC164 – Archief Frans Van der Elst]

Frans Van der Elst en het archief van Hendrik Elias

Elias werd tijdens zijn proces verdedigd door Felix Beeckman, Jozef De Meester en Frans Van der Elst. Met de jonge advocaat Van der Elst ontstond al snel een vertrouwensband. Gedurende de veertien jaar dat Elias in de gevangenis verbleef, schreef hij meer dan 620 brieven aan Frans Van der Elst. Aanvankelijk hadden deze brieven als doel zijn verdediging uit te werken en zijn memoires vast te leggen. Na zijn proces schreef hij voornamelijk over zijn hernieuwd wetenschappelijk werk en recenseerde hij de boeken die hij las. De honderden brieven bieden een breed inzicht in de intellectuele evolutie van Elias, zijn beeld over bepaalde personen, de collaboratie en het leven in de gevangenis.

Naast deze omvangrijke briefwisseling bevatten zowel het archief van Hendrik Elias als het archief van Frans Van der Elst zeer omvangrijke dossiers over het proces

Een zeldzaam bewaard ex libris van Hendrik Elias. [BE ADVN AC164 – Archief Frans Van der Elst]

Elias. Behalve de diverse nota's ter voorbereiding van de verdediging, verslagen van de verhoren, pleidooien en vonnissen bevatten de dossiers meer dan 380 brieven over het proces; de problemen omtrent zijn invrijheidstelling en getuigenissen van vrienden onder wie Ernest Van den Berghe, Jules Dhondt, Hendrik Borginon, Adiel Debeuckelaere, Edmond Van Dieren e.a. Eveneens interessant zijn de reconstructie van Elias' toespraken en de artikels voor het VNV.

De 24-delige collectie pamfletten van de Vlaamse beweging en de ingebonden werken van Elias doken vrij snel opnieuw op. [ADVNV]

De vraag van de Wachtmeester 3.

Het was ~~maandag~~ ^{vrijdag} in de ~~voormiddag~~ ^{namiddag} van het jaar 1942. ~~bevestigde de aanklacht op de terechtzitting van de rechtbank van~~
 Het geleide naar aanleiding van het proces van De Dallen, de arrondinemunt ^{V.N.V.} van Ieper. Ik was als gevangene gevraagd door de verdediging in de vred. v. hogers vrag. te Gent, samen met nog een ander gevangene - een lid van de S.D. die later gefusileerd werd - "uitgehaald" (dit is de technische gevangenis term) om, onder geleide van twee rijks. wachters en van een wachtmeester, naar Ieper gevoerd te worden. In de voormiddg. met de hogerenamen, ging de reis tamelijk vlot. In de namiddg. bij de temp. Kruis, hoorden wij op allerlout boemel krijgs wachters. Het was in 's klein station, waar wij opstapten in de wachtkamer van het personeel, dat de wachtmeester zich plots tot mij wendde om mij te zeggen: "M' liever, ik heb u vóór de oorlog gekend als advocaat te Gent en dikwijls horen flaken. Ik heb u altijd afgewacht hoe zullen u verontvallen."

Het archief van Hendrik Elias op zich draagt amper sporen van zijn activiteiten voor 1945. Naast zijn diploma's, zijn enkel de deelneemingsbrieven bij het overlijden van zijn moeder in 1941 en een zestal losse stukken betreffende het VNV bewaard gebleven. Deze stukken zaten tussen de pagina's van het door Elias geschreven VNV-programma *De Dietsche Volksstaat*, bewaard in de restanten van zijn bibliotheek. Zijn persoonlijk archief van voor 1945 is grotendeels verloren gegaan of als bewijsmateriaal opgenomen in de dossiers van het Krijgsauditoraat. Zelf schreef Elias aan Van der Elst dat het geen nut had zijn oude briefwisseling op te sporen. Hij was, naar eigen zeggen, nooit een groot schrijver geweest, dus was de kans miniem nog ergens briefwisseling aan te treffen.

Een opvallend element in het verhaal van Elias' archief is de heropbouw van zijn bibliotheek tijdens zijn gevangenschap. Reeds in maart 1946 vroeg Elias aan Van der Elst om eventuele restanten van zijn uitgebreide bibliotheek op te sporen en te verzamelen. Delen van zijn boekenverzameling, die volgens Elias zelf 'drie- tot vierduizend' exemplaren bevatte, werden in september 1944 toevertrouwd of uitgeleend aan een aantal vrienden - zo werden er boeken

De eerste pagina van *De Vraag van de Wachtmeester* (1960-1961), het sleutelstuk van Elias' *Gedenkschriften en beschouwingen*, 1960. [BE ADVN AC 383 - Archief Hendrik Jozef Elias, D13157(3/1)]

ondergebracht bij onder meer Maurits Van Haegendoren in het Algemeen Rijksarchief. Het grootste gedeelte van zijn bibliotheek en de daarbij horende wetenschappelijke notities gingen echter verloren. Al was Elias er volgens een brief van 5 oktober 1949 eerder van overtuigd dat het merendeel van zijn oude bibliotheek eenvoudigweg verduisterd was. In het najaar van 1947 reconstrueerde hij een deel van zijn bibliotheek in een vijfdelige inventaris met 500 titels, waarvan ongeveer de helft in de loop der jaren opdook. Frans Van der Elst zorgde op zijn beurt voor een regelmatige aanvoer van publicaties uit openbare bibliotheken, het Algemeen Rijksarchief, de Koninklijke Bibliotheek en uiteindelijk ook de Bibliotheek van het Parlement. Elias had tijdens zijn gevangenschap zijn academische interesse herwonnen en maakte voor Van der Elst talloze recensies, samenvattingen en aantekeningen van boeken die hij las. Een groot deel van de boeken die Van der Elst in opdracht van Elias verzamelde of kocht, kwam uiteindelijk in de bibliotheek van Van der Elst terecht.

Terug naar de historiografie

Tijdens zijn gevangenschap hernam Elias zijn oude ambitie om een mentaliteitsgeschiedenis van de Zuidelijke Nederlanden te schrijven. Een eerste aanzet kwam er met het niet-gepubliceerde manuscript *Geschiedenis van het nationaal gevoel in de Zuidelijke Nederlanden* in 1947. Dit werk vormde de basis voor zijn magnum opus *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, 1780-1914* gepubliceerd tussen 1963 en 1965. In 1969 werd die publicatie gevolgd door *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging, 1914-1939*. Voor de *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte* werd Elias gelauwerd met onder meer de Prijs van de Vlaamse Provincies en de Frans Van Cauwelaert Prijs. De toekenning van beide prijzen ging gepaard met heel wat controverse, wat Elias

Hendrik Elias en zijn echtgenote Flora Moerman, jaren 1960.
[BE ADVN AC383 – Archief Hendrik Jozef Elias]

uitgebreid documenteerde. Daarnaast bevat zijn archief verschillende tekstversies van zijn historische tweeluik, talloze steekkaarten en uitgebreide briefwisseling van Elias over zijn onderzoek met onder meer Pieter Geyl, Arie W. Willemsen, Rob Van Roosbroeck en Albert De Jonghe.

Het sluitstuk van zijn historisch oeuvre, *Het Vlaams-nationalisme in de Tweede*

Wereldoorlog, werd echter nooit voltooid. Nochtans nam Elias reeds kort na de oorlog aanvang met het schrijven van de geschiedenis waarin hijzelf een hoofdrol speelde. In 1945 en 1946 schreef hij in brieven aan Frans Van der Elst zijn memoires neer die, samen met andere teksten, de basis vormden voor zijn onuitgegeven *Gedenkschriften en beschouwingen* (1959-1961). Na de voltooiing van *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging* poogde Elias die *Gedenkschriften* te herwerken naar een historisch beter onderbouwde studie die *Het Vlaams-nationalisme in de Tweede Wereldoorlog* moest heten. Toch bleef hij steeds aarzelend over een eventuele publicatie. Hij vroeg zich af of het zinvol was de Vlaamse beweging opnieuw te confronteren met oude tegenstellingen en was zich daarnaast ook bewust van zijn evoluerende opvattingen over de collaboratie. Zijn overlijden op 2 februari 1973 brak de intentie definitief. Samen met zijn talrijke geschriften over nationalisme behoort het manuscript sindsdien tot zijn onuitgegeven erfenis. [tc]

Dit artikel kwam mede tot stand dankzij de talrijke en deskundige notities van Wim Van der Elst die de overdrachten van de archieven van Hendrik Elias en Frans Van der Elst begeleiden.

Bronnen bij deze bijdrage: Br. De Wever, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt, 1994; F. Van der Elst, *De bewogen jaren. Mijn memoires, 1920-1958*, Tielt, 1985; F. Van der Elst, Dr. Elias als leider van het VNV, in: *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, nr. 3, 1974, pp. 83-105; P.J. Verstraete, *Hendrik Jozef Elias: biografie*, Kortrijk, 2005, 2 dln.

Zin en onzin van een strijdblad

Wie in de loop van 2011 zesenzeventig jaar wordt, heeft nog steeds – en misschien vooral – recht op een mooi nieuw pak. Het zoveelste in de rij, maar toch altijd weer gericht op een vernieuwingsgedachte. *Wetenschappelijke tijdingen* heeft die achtenswaardige leeftijd bereikt maar blijft ambitieus en wil ijverig verder groeien. Op het inhoudelijk vlak verloopt zo'n streven natuurlijk evolutief en procesmatig. Op het vormelijk vlak verloopt het dan weer in sprongen. Mocht die laatste term niet beladen zijn¹, dan zouden wij vandaag de presentatie van de nieuwe vormgeving van ons tijdschrift inderdaad als een (nieuwe) sprong voorwaarts kunnen beschouwen. Die zin voor vernieuwing vormt een noodzaak op zich. Maar die zingeving vormt bovendien een actief onderdeel van de kennisverwerving. Wij mogen inderdaad niet zo zelfverzekerd zijn dat wij, een beetje inert en onoplettend, plaatsnemen in de stevige zetel die onze *founding fathers* tijdens de voorbije decennia hebben neergezet. Toen Jozef Goossenaerts (1882-1963) in 1935 het intellectuele avontuur van *Wetenschappelijke tijdingen* ondernam, had hij beslist een punt. De Vlamingen bezaten dan wel sinds enkele jaren hun eigen Nederlandstalige universiteit, maar de vernederlandsing van de wetenschap had wel nog een heel eind te lopen. Zij had daarenboven schaduw te verdrijven die niet de minste waren. Bijvoorbeeld die van de Belgische kardinaal-aartsbisschop Désiré Mercier (1851-1926). Over die bekende grootwaardigheidsbekleder mogen de Vlaamsgezinden dan al ijverig hun mythes hebben verspreid en gekoesterd, 's mans overtuiging dat "het Nederlands nooit

een volwaardige cultuurtaal kon zijn" lijkt een vaststaand feit² en die controversiële overtuiging was beslist geen bagatel in de context van toen.

Zonder stuwkracht – zeg maar zonder strijd – zou de beweging van Goossenaerts en zijn geestesgenoten mogelijk zijn gestrand in haar eigen onmacht. Maar de wisselwerking tussen hun Vlaamse Wetenschappelijke Congressen, hun Vereniging voor wetenschap en hun wetenschapsbevorderend persorgaan *Wetenschap in Vlaanderen* – later *Wetenschappelijke tijdingen* genoemd – werkte. Die synergie en dat strijdende karakter bleven elkaar onverminderd motiveren, decennia lang. Net zolang tot de doelstellingen feitelijk achterhaald werden door een nieuwe synergie, nl. die van de institutionele ontwikkelingen en de explosieve groei van de Vlaamse universitaire en academische wereld. Toen verdween voor *Wetenschappelijke tijdingen* de nood aan de promotie van de wetenschapsbevordering in algemene zin. Daarom werd van 1980-1981 af gekozen voor een specifieke focus in de wetenschapsbeoefening: de geschiedenis van de Vlaamse beweging.³ Tegelijk

Vlaamse militairen uit het kamp van Kortrijk die het activistisch toneelstuk *Waarom* van René Maes opvoerden, 1918. [Rijksarchief te Brussel, Anderlecht]

verdween stilaan elke politieke kleuring, die voordien weliswaar niet intentioneel was bepaald maar die wel behoorde tot de logica van het strijdbare engagement. De uitbreiding van de redactie naar het pluriforme academische veld, de verbreding van de inhoudelijke focus op de geschiedenis van de Vlaamse beweging en ten slotte de 'internationalisering' van de historiografische inzichten, vormden definitief de ruggengraat van het evoluerende redactiebeleid. Wat ooit startte als een strijdblad inzake de wetenschap is dat eigenlijk ook gebleven. Zij het in een geheel andere zin, namelijk als de zoektocht naar het breedst mogelijke **weten** en het meest open **inzicht** met betrekking tot de geschiedenis van de Vlaamse beweging. Al bezit het begrip 'strijd' natuurlijk niet in alle omstandigheden dezelfde connotatie.

In onderhavig Wt-nr. 2011,1 biedt Jos Monballyu verder zijn onderzoeksresultaten aan m.b.t. de repressie van de Vlaamse activis-

ten⁴ na de Eerste Wereldoorlog. Voor dat onderzoek steunt de auteur zich op wat hij *“de bron bij uitstek”* noemt om die repressie te beschrijven, namelijk de gerechtelijke archieven van de instellingen die de repressie verrichten. In zijn bijdrage stelt hij vast dat de maand april van 1919 *“een drukke vervolgingsmaand”* was voor de Krijgsraad van het Groot Hoofdkwartier van het Belgisch leger. Die instelling was tijdens de Eerste Wereldoorlog opgericht ter versterking van de zogenaamde krijgsraden-te-velde; zij oordeelde in de loop van 1919 over honderden personen – burgers en militairen – die werden verdacht van activisme. Enkele honderden onder hen werden effectief vervolgd. Als besluit van zijn twee bijdragen rondom dit thema, ontwikkelt en onderbouwt Jos Monballyu de stelling dat tijdens de eerste maanden van 1919 uitsluitend ‘de kleine garnalen’ van het activisme achterbleven in dit gerechtelijk repressienet van het Groot Hoofdkwartier. *“De grote vissen kwamen pas vanaf september 1919 voor de hoven van Assisen”* besluit hij.

Dat vele Vlaams-nationalisten personele of organisatorische, occasionele of langdurige verbindingen onderhielden met de Duitse bezetter is een algemeen bekend en vrij ruim bestudeerd historisch gegeven. Maar desondanks blijft ditzelfde gegeven een spraakmakend onderzoeksgebied. In het vorige *Wt*-nummer ontwikkelde Etienne Verhoeyen in dat kader de casus van de ‘Sondergruppe Student’, een studiegroep die werd opgezet ter voorbereiding van de Duitse bezetting van België en die de medewerking genoot van een aantal Vlaams-nationalisten. Aan dat (voordien nauwelijks bekende en bestudeerde) facet van de collaboratie voegt Verhoeyen in het thans voorliggende *Wt*-nummer een studie

Karel Lambrechts (links) in gesprek met Jozef Lysens (rechts), Bokrijk, 1943. [ADV, VEV132]

toe omtrent een andere, eveneens vrij cryptisch episode, waaruit blijkt *“dat er een merkwaardige continuïteit [bestond] in de steunverlening vanuit Duitsland voor Vlaams-nationalistische organisaties sinds de jaren dertig van de vorige eeuw, over de oorlogsjaren heen en tot het bittere einde”*. Het betreft hier de geheime zendingen die na september 1944 naar Vlaanderen werden uitgestuurd en die, zoals blijkt uit de studie van Verhoeyen, ‘roekeloos, onuitvoerbaar en onuitgevoerd’ waren. Het leek wel een zoveelste schimmenspel waarin het VNV (Vlaams Nationaal Verbond), de DeVlag en de Duitse bezetter met elkaar verstrikt geraakten, tijdens een aflopende wereldoorlog die voor hen maar niet kon eindigen.

Afgezien van de eigen, immanente fricties rondom een Vlaamse dan wel een Groot-Nederlandse bestemming, bevonden de Vlaams-nationalisten zich tijdens het interbellum in een politiek spanningsveld tussen de Belgische en de Nederlandse opinievoering. Vooral in Nederland was die opinievoering duidelijk gecontamineerd door de

afloop van de Eerste Wereldoorlog (de mogelijke Belgische annexatie van Nederlands Limburg en Zeeuws-Vlaanderen, de discussie over het beheer van de Westerschelde enz.). Voor de Nederlandse

diplomatie betekende die toestand onder meer dat zij geïnformeerd wilde zijn omtrent de perceptie die – omtrent de Belgisch-Nederlandse verhoudingen – leefde in België en in de andere Europese landen. Die bezorgdheid leidde er onder meer toe dat de in Londen docerende historicus Pieter Geyl (1887-1966) ter plekke een feitelijk informatieopdracht ontving. In Brussel fungeerde zijnerzijds de letterkundige en journalist Hendrik van der Wal (1874-1937) als *“letterkundige en chroniqueur”* die *“daardoor de gelegenheid [zou hebben om] zonder verdacht te worden zoo ruim mogelijk aanraking te zoeken met alle Belgische kringen”*. Pieter Geyl, van wie bekend is dat hij reeds vóór de Eerste Wereldoorlog betrokken was bij de Vlaamse en Groot-Nederlandse beweging en Hendrik van der Wal onderhielden blijkbaar vriendschappelijke contacten met elkaar. De Nederlandse historicus Pieter van Hees oordeelde daarom dat het relevant zou zijn om de ‘Belgische’ bevindingen van Geyl en Van der Wal naast elkaar te leggen. Hij doet dat in zijn bronnenartikel *Twee vertegenwoordigers (Pieter Geyl en Hendrik van der Wal) van het Nationaal Bureau voor Documen-*

tatie over Nederland berichten in juni 1922 over de Belgisch-Vlaamse politieke verhoudingen. Centraal staat daarin beider briefwisseling uit 1922.

In Vlaanderen/België gold het ambitieuze maar pragmatische flamingantisme van de katholieke politicus Frans Van Cauwelaert (1880-1961) als de pendant van de radicale stroming van de Vlaams-nationalisten. In de hierboven besproken bronnenbijdrage van Pieter van Hees lezen wij overigens hoe Pieter Geyl, op basis van zijn contacten met die Vlaams-nationalisten, rapporteerde omtrent “de halfh[e]id van Van Cauwelaert c.s.”.

Dat Frans Van Cauwelaert een zeer grote bijdrage heeft geleverd in de ontwikkeling van de Vlaamse beweging tijdens het interbellum, werd duidelijk aangetoond door de Leuvense historicus Lode Wils en de talrijke pu-

Het hoofdbestuur van de Landsbond van de Katholieke Meisjesbonden bij hun deelname aan het tweede congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond, Hasselt, 1921. [ADV, VFCL27]

blicaties die Wils wijdde aan die katholieke voorman. Omdat die vooraanstaande figuur vijftig jaar geleden overleed, acht de historicus het betekenisvol om opnieuw aandacht te besteden aan een van de belangrijkste politieke instrumenten van Van Cauwelaert, namelijk de Katholieke Vlaamse Landsbond. Het onderzoek naar die instelling ontving daarenboven nog een sterk impuls door het recentelijk bekend worden van de – verloren verloren gewaande – dagboeken van de Landsbond.

Begrijpelijkerwijze vormen die dagboeken het kerngegeven voor Wils' nieuwe onderzoek en zijn publicatie *De Katholieke Vlaamse Landsbond*. [FJV]

Hendrik van der Wal, s.d.
[Letterkundig Museum, Den Haag]

- (1) Een verwijzing naar de Grote Sprong Voorwaarts (1958-1960) van de Chinese leider Mao Zedong (1893-1976).
- (2) R. Boudens & L. Gevers, *Mercier, Désiré J.*, in: *NEVB*, Tielt, 1998, p. 2035.
- (3) Tegelijk werd de titel van het tijdschrift gewijzigd in *Wetenschappelijke tijdingen op het gebied van de geschiedenis van de Vlaamse beweging*. Van het werkjaar 2006 af werden op de omslag *Wetenschappelijke tijdingen* én het letterwoord *Wt* gebruikt. De eerste eigenlijke bladzijde bleef verder de volledige titel vermelden.
- (4) In zijn vorige bijdrage stelde de auteur dat er ook 'Waalse activisten' bestonden, vermits er ook Walen waren die hadden deelgenomen aan de hervorming van de Belgische instellingen met medewerking van de Duitse bezetter.

Abonneren op *Wt*

U kunt zich abonneren op *Wt* door overschrijving van het abonnementsgeld op rekeningnr. BE80 7330 2152 9077 | KREDBEBB.

Abonnementsgeld:

- binnenland: 23 euro
- buitenland: 28 euro
- steunabonnement: 25 euro

EEN ONAFHANKELIJK VLAAMS WEEKBLAD MET PIT De Nieuwe (1964-1986)

Het Brussels opinieblad *De Nieuwe* verscheen vanaf 3 april 1964 op initiatief van de redacteurs van *De Linie* of *De Vlaamse Linie* en kan worden beschouwd als diens opvolger. *De Linie*, een katholiek Vlaams weekblad, dat verscheen van 1948 tot 1964, werd in grote mate financieel gedragen door de jezuïetenorde en geleid door paters en vertegenwoordigers van verscheidene katholieke organisaties. De stopzetting ervan in maart 1964 werd beslist door de jezuïetenorde, die meende dat het blad al te veel politieke standpunten verkondigde. Maar het argument dat het meest bijdroeg tot de opheffing was het toenemend aantal leken in de redactie, onder meer nog in 1962 met

de aanwerving van politiek redacteur Mark Grammens.¹

Op 9 maart 1964 stichtte Grammens met enkele mederedacteurs van *De Linie* de naamloze vennootschap De Nieuwe Pers. De andere stichters-vennoten waren J. Lauwers, F. De Bisschop, H. Van Hilst, A. Dûchateau, S. Verrept, L. Van der Auwera en M. Van den Driessche. Samen beheerden ze het weekblad *De Nieuwe*. Grammens werd aangesteld tot directeur en hoofdredacteur, Verrept en vervolgens Van der Auwera werden benoemd tot voorzitters van de beheerraad. Aanvankelijk verscheen *De Nieuwe* in groot (kranten)formaat op 4 pagina's, later verdubbeld naar 8. Vanaf december 1967 nam het blad de vorm van een wekelijks magazine aan. Het tijdschrift kende haar toppunt in 1966 met een oplage van 25 000 exemplaren, nadien daalde deze systematisch; van 10 000 exemplaren in 1974 tot ca. 2 000 in 1984. Hoewel de meeste medewerkers en redacteurs van *De Linie* overgingen naar *De Nieuwe*, stelde het blad in haar eerste nummer zeer expliciet dat het niet ging om een verderzetting, maar om een volledig nieuw blad. Verder profileerde *De Nieuwe* zich als een "vrije krant", onafhankelijk van enige partijpolitiek. Het richtte zich tot een intellectueel publiek met politieke belangstelling of engagement en bracht culturele bijdragen aan in een sociaalpolitieke context. De huiscartoonist van het blad was Gerard Alsteens (GAL)², een politiek tekenaar die zijn carrière eveneens was gestart in *De Linie*. Mark Grammens en zijn medewerkers duwden *De*

Kenmerkend was dat van 1969 tot 1976 de cover van het blad ingenomen werd door een spotprent rond een politiek thema. [ADV, VY115]

Het eerste nummer van *De Nieuwe* liet duidelijk blijken dat *De Linie* dood en begraven was. [ADV, VY900099]

Nieuwe in een meer linkse richting. Zo pleitte de hoofdredacteur in zijn bijdragen voor een samengaan van de Vlaamse en de socialistische beweging. Het blad werd een vertegenwoordiger van het linkse flamingantisme. In 1980 werd Mark Grammens ontslagen als hoofdredacteur en opgevolgd door Piet De Moor. Het blad was zijn hoogtepunt voorbij. Het kampte met zware financiële problemen en kende de naweën van onderlinge meningsverschillen rond het Egmontpact. Het was verlieslatend toen de Volksunie (VU) het wilde overnemen. De Moor en een deel van zijn redactie was echter gekant tegen een overname en diende in april 1984 zijn ontslag in. In juni 1984 stelde de VU een kapitaalinjectie voor op voorwaarde dat Grammens als hoofdredacteur zou kunnen terugkeren. Het overnamebod en de terugkeer van Grammens lokten heel wat

EDGARD DELVO

Van socialist tot Vlaamsch Landsleider

verzet uit onder een aandeelhoudersgroep van linkse flaminganten. Zij wilden het blad een onafhankelijke links-progressieve koers blijven geven en buiten de handen van de VU houden. Toen evenwel bleek dat zij een minderheidsgroepje vormden, namen zij ontslag uit de Raad van Beheer. Terwijl De Nieuwe Pers werd ontbonden, werd de VU-overname een feit. Grammens werd opnieuw hoofdredacteur en *De Nieuwe* kreeg onmiddellijk een meer Vlaams-nationalistisch karakter. Toch zou het magazine geen hoge toppen meer scheren. In augustus 1986 verdween het blad korte tijd en sloot uiteindelijk definitief de boeken met een laatste nummer in december 1986. [sg]

(1) Mark Grammens (°1933), zoon van radicaal taalactivist Flor Grammens (1899–1985), is een politiek journalist. Tijdens de jaren zestig en zeventig was hij actief voor verscheidene politieke bladen. In de jaren tachtig gaf hij de reeks *Aktueel* uit. In 1988 startte hij met een veertiendaags *Journal* dat vandaag nog steeds verschijnt en alleen artikels van zijn hand bevat waarin hij een grote belangstelling aan de dag legt voor de buitenlandse politiek. Lange tijd werd Grammens beschouwd als een linkse flamingant en vanaf medio de jaren tachtig bestempeld als een rechtse nationalist.

(2) Gerard Alsteens (°1940) maakte, onder het pseudoniem GAL, naam als (politiek) cartoonist in *De Linie*, *De Nieuwe* en *De Zwijger*. Sinds 1983 is hij een van de vaste illustratoren van het weekblad *Knack*. Einde 2010 vierde GAL zijn vijftigste verjaardag met de overzichtstentoonstelling *Een halve eeuw op het scherp van de snee*. De expositie brengt 50 jaar politieke geschiedenis tot leven aan de hand van 130 originele GAL-tekeningen. De rondreizende tentoonstelling is nog het hele jaar te bezichtigen, meer info: www.curieus.be/gal.

Bronnen bij deze bijdrage: N. Wouters, *Linie*, De, in: *NEVB*, Tielt, 1998, dl. 2, p. 1914; N. Wouters, *Nieuwe*, De, in: *NEVB* [...], dl. 2, pp. 2203-2204.

Edgard Delvo werd op 20 juni 1905 geboren in een Gents socialistisch arbeidersgezin. Op vijftienjarige leeftijd trok hij naar de Rijksnormaalschool in Gent om onderwijzer te worden. Hij gaf echter nooit les en startte zijn loopbaan als corrector en vertaler in de socialistische Volksdrukkerij in Gent. Als vrije student aan de Gentse universiteit volgde hij colleges over psychologie, pedagogie, sociologie en economie en hij behaalde in 1925 het getuigschrift van bibliothecaris. In 1930 huwde Delvo met Jeanne Rammeloo.

Delvo bestudeerde reeds van jongs af de socialistische ideologie en verdiepte zich al snel in het marxisme. In 1928 werd hij Vlaams secretaris van de Centrale voor Arbeidersopvoeding. Hij kwam er in contact met Hendrik De Man, de leider van de Centrale, en werd een overtuigd volgeling van diens Vlaams socialisme. In 1934 promoveerde Delvo tot algemeen nationaal secretaris van de socialistische Centrale en vijf jaar later kreeg hij de leiding over de Socialistische Arbeidersjeugd voor Vlaanderen. Zijn blitzcarrière zorgde ervoor dat hij binnen de socialistische beweging een prominent en gerespecteerd persoon was. Einde jaren dertig evolueerde Delvo's gedachtegoed geleidelijk in een andere richting. Zijn belangstelling voor het nationalisme en solidarisme brachten hem tot een overstap naar het Vlaams-nationalisme. Delvo sloot zich in juli 1940 aan bij de Vlaams-nationale partij het Vlaams Nationaal Verbond (VNV).

De toetreding van Delvo tot het VNV werd enthousiast onthaald en gretig in de verf gezet, hij behoorde tenslotte tot een van

de weinige socialisten die de overstap maakten. Ook in het VNV verliep zijn loopbaan succesvol. Hij werkte er nauw samen met Staf De Clercq en Reimond Tollenaere en werd opgenomen in de Raad van Leiding van de partij. Op 17 december 1940 werd Delvo benoemd tot leider van de dienst Vorming en Stijl. Vervolgens stond hij vanaf augustus 1941 tot april 1942 tevens aan het hoofd van de dienst Pers en Propaganda, waar hij de naar het oostfront getrokken Reimond Tollenaere verving. Zijn dubbele functie zorgde ervoor dat hij een stevige positie in de Raad van Leiding verwierf, waar hij onder meer sterk pleitte voor een intensieve samenwerking met de Duitse SS. Tussendoor schreef Delvo wekelijks in *Volk en Staat*, waarin hij zijn sociaaleconomische opvattingen uiteenzette en zijn politieke (nationaalsocialistische) standpunten kracht bijzette.

In het voorjaar van 1942 nam Delvo ontslag uit het VNV om de leiding te nemen van de Unie van Hand- en Geestesarbeiders (UHGA). Die benoeming kwam niet zomaar uit de lucht gevallen, hij was immers in 1940 al betrokken bij de stichting van het UHGA en reeds geëngageerd in de leiding. De Vlaams-nationalisten reageerden verrast op zijn keuze. Bij anderen viel die aanstelling in slechte aarde. Uitgerekend De Man was geen voorstander en meende dat het neutrale karakter van de Unie door deze politieke benoeming werd aangetast. Hoe ook groeide onder Delvo de UHGA uit tot een goed geoliede eenheidsvakbond die openlijk de Duitse nationaalsocialistische politiek steunde.

Delvo zelf evolueerde intussen geleidelijk weg van het VNV. Veeleer dan in te gaan op het aanbod om gewezen VNV-leider De Clercq op te volgen in oktober 1942, zocht Delvo toenadering tot de Duitsch-Vlaamsche Arbeidsgemeenschap (DeVlag). In zijn veronderstelling dat de DeVlag de enige erkende nationaalsocialistische partij in Vlaanderen zou worden, voerde hij in september 1943 gesprekken met oprichter-leider Jef Van de Wiele over een mogelijke rol die de Unie binnen de DeVlag kon spelen. Zo ver kwam het echter niet. Een jaar later werd het land bevrijd en de Unie ontbonden. Delvo vluchtte met andere DeVlag'ers naar Duitsland. Nog steeds hopen op een Duitse overwinning, ging hij er aan de slag voor de Vlaamsche Landsleiding. Binnen deze exil-regering was hij bevoegd voor Sociale Zaken en Economie. Daarnaast kreeg hij, op papier, de toekomstige leiding over het Arbeidsfront, een afdeling binnen de door hen hertekende bestuursstructuur. Met de Duitse nederlaag kwam er ook een einde aan de plannen van de Vlaamsche Landsleiding. Delvo gaf zich aan als weggevoerde en verbleef de volgende dertig jaar in Duitsland onder verscheidene identiteiten. In België werd hij bij verstek ter dood veroordeeld. In 1969 werd deze veroordeling omgezet in twintig jaar buitengewone hechtenis. Zijn straf was bijgevolg verjaard. In 1974 kreeg hij de toestemming om definitief als 'vaderlands-loze' naar Vlaanderen terug te keren. Hij werd

opnieuw actief binnen de Vlaamse beweging, verdiepte zich weerom in de sociale problematiek en schreef en sprak over zijn sociale opvattingen, nationalisme, collaboratie en repressie. Op 27 augustus 1999 overleed Delvo in het Academisch Ziekenhuis in Jette.

Het archief van Edgard Delvo (BE ADVN AC465) werd aan het ADVN overgedragen door zijn dochter Frida Delvo en door Frans Van Campenhout. Het archief is beperkt in

omvang maar bevat niettemin interessante stukken. Naast persoonlijke documenten en naoorlogse briefwisseling bevat het materiaal omtrent Delvo's veroordeling en zijn verblijf in Duitsland na de Tweede Wereldoorlog. [KVB]

Bronnen bij deze bijdrage: F. Van Campenhout, *Edgard Delvo. Van Marxist en demanist naar Vlaams-nationalist*, Dilbeek, 2003.

89-89

Signalement. — Persoonsbeschrijving.

de M. — van M. de Mme — van Mme

Profession *Secrétaire*

Bercoep

Lieu et date de naissance *Gand, le 20 juin 1905*

Plaats en datum der geboorte

Domicile *Bruxelles*

Woonplaats

Visage *Brune*

Aangezicht

Yeux *Blous*

Oogen

Cheveux *Blonds*

Haar

Signes particuliers

Bijzondere kenmerken

Titulaire. — Titularis. Epouse. — Echtgenoot.

PHOTO.

signature du titulaire
landtkeening van
den titularis

signature de l'épouse
landtkeening der
echtgenoot

Enfants. — Kinderen.

Nombre. — aantal

Age. — Ouderden.

Sexe. — Geslacht.

AVIS IMPORTANT. — Le Gouvernement Belge n'interviendra pas dans les frais de réhabilitation d'une personne se réclamant à l'étranger.

BELANGRIJK BERICHT. — De Belgische Regering zal de kosten van terugkeer naar het vaderland der personen die zich naar het buitenland begeven, niet helpen dragen.

EEN KRANT VAN VADER OP ZON

De Vlaamsche Gazet van Brussel (1900-1914)

Op woensdag 14 november 1900 rolde aan de Sint-Pieterstraat in Brussel het eerste nummer van de *Vlaamsche Gazet van Brussel* van de pers. Het blad werd uitgegeven door Julius Hoste sr. (1848-1933), die daarmee niet toe was aan zijn proefstuk. Reeds op een-entwintigjarige leeftijd had hij immers zijn eerste krant uitgegeven: *De Zweep*. Dat blad wilde een platform zijn voor een 'neutrale' Vlaamse partij die los stond van de overige partijen. *De Zweep* evolueerde echter tot de krant van de liberale Brusselse flaminganten en de vrijzinnige Vlaamse beweging, met een oplage – einde jaren 1880 – van om en bij de 6 000 exemplaren. Vanaf 1888 gaf Hoste ook het liberale dagblad *Het Laatste Nieuws* uit. Die krant nam de politieke fakkel van *De Zweep* over, dat zich voortaan meer oriënteerde op cultuur. Na de Eerste Wereldoorlog werd *Het Laatste Nieuws* het meest verspreide Vlaamse dagblad. De redactie ervan lag in de handen van zijn zoon Julius Hoste jr. (1884-1954), die sinds 1908 ook instond voor de *Vlaamsche Gazet van Brussel*. De *Gazet* wenste op de eerste plaats een spreekbuis te zijn voor de standpunten en eisen van de Vlaamse beweging. Zo was de vernederlandsing van de Gentse universiteit een belangrijk en wekerend strijdpunt. Voorts ondersteunde het dagblad de flaminganten in de liberale partij en de Vlaamse liberale organisaties, zoals de Brusselse afdeling van het Willemsfonds en het in 1913 opgerichte Liberaal Vlaams Verbond (LVV). Bovendien gaf de krant in verkiezingstijd ook een stem aan flaminganten in de socialistische partij, zeker wanneer het erom ging de Vlaamse zaak te versterken. Daarnaast besteedde het blad veel aandacht aan de

internationale politiek en gaf de krant herhaaldelijk het woord aan vrijzinnige intelligentsia. Tot slot kwam ook de Vlaamse letterkunde gretig aan bod, onder meer met de vervolgh verhalen van de romanschrijver Abraham Hans die vanaf 1910 in de wekelijkse bijlage verschenen. De *Vlaamsche Gazet van Brussel* bleef stevast het kleine broertje van *Het Laatste Nieuws*. Het drukken van de Brusselse krant werd stopgezet met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Het laatste nummer verscheen op donderdag 20 augustus 1914. Gedurende de oorlog verbleef Julius Hoste jr. in Nederland, waar hij meewerkte aan het activistische dagblad *De Vlaamsche Stem*. Na de oorlog nam hij de leiding van het volledige persbedrijf over en

De Vlaamse Wetenschappelijke Congressen georganiseerd in Gent waren voorpaginanieuws, 22 september 1913. [ADV, VY900334]

besliste de *Gazet* niet meer te publiceren. Het ADVN bewaart een – weliswaar onvolledige – zeldzame collectie van de *Vlaamsche Gazet van Brussel*. Op dit ogenblik beperkt het bezit van de krant zich grotendeels tot de laatste twee jaargangen (1913-1914) en de wekelijkse bijlage die verscheen onder de titel *Vlaamsche Gazet: geïllustreerd bijvoegsel*. [svr]

Bronnen bij deze bijdrage: *100 jaar Het Laatste Nieuws & de familie Hoste*, Brussel, 1988; *Vlaamsche Gazet van Brussel*, De, in: NEVB, Tiel, 1998, dl. 3, pp. 3407-3408.

ERFGOEDDAG 1 MEI 2011

Armoe troef. Geestelijke armoede aan het IJzerfront (1914-1918)

De langdurige Grote Oorlog was voor vele frontsoldaten een elendige ervaring en kenmerkte zich door een monotoon, eenzaam en hard overleven. Bij wijze van afleiding en ontspanning zochten de soldaten onder meer hun toevlucht in drank en cafeetjes, galgenhumor, bijgeloof of allerlei oorden van vertier. Kortom, er groeide gestaag een frontcultuur die voor heel wat buitenstaanders synoniem stond voor religieuze en zedelijke ontreddering. Een kleine groep van Vlaamse intellectuelen en geestelijken meende dat deze jonge mannen bescherming en begeleiding nodig hadden. Het gezelschap hoopte door de organisatie van allerlei activiteiten buiten de militaire dienst de 'ontrederde' soldaten op het rechte pad te houden. Zo werden er verscheidene gebedenbonden en studiekringen opgericht die religieuze ondersteuning en intellectuele vorming gaven. Ook de uitgave van verscheidene frontblaadjes kaderde in dit geheel. Al deze initiatieven versterkten niet enkel de samenhang onder de Vlaamse soldaten maar wakkerden ook hun zelfbewustzijn en Vlaamsgezindheid aan. Dit was onder meer te merken aan de oprichting van Heldenhulde. Het was de uiting van een groeiend Vlaams natiebesef onder de frontsoldaten, een besef dat zich verder ontwikkelde en centraal stond in het ontstaan van de Frontbeweging.

Gebedenbond

Een eerste initiatief voor de frontsoldaten werd begin 1915 genomen door Hilaire Gravez (1889-1974) die in samenspraak met Cyriel Verschaeve (1874-1949) de Vlaamsche Gebeden- of Communiebond bij de brancardiers oprichtte. De actie had tot doel de katholieke moraal op peil te houden en het Vlaamse ideaal aan het front te beschermen. Wekelijks droegen de bond en zijn leden een communie mis op voor het welzijn van Vlaanderen. *Het Gebed voor Vlaanderen* werd er door middel van bidprentjes verspreid onder de soldaten. Al waren deze bonden formeel godsdienstige verenigingen, ze versterkten duidelijk de Vlaamsgezindheid.

Studiekring SKVH

Uit deze godsdienstige actie groeide de nood aan studiekringen. In februari 1916 richtte frontdokter Frans Daels (1882-1974) met de

steun van de militaire en kerkelijke overheden het Secretariaat voor Katholieke Vlaamsche Hoogstudenten (SKVH) op. De kring zorgde in eerste instantie voor de bevordering van de zedelijkheid onder de soldaten door de massale verspreiding van propagandabrochures. Op zeer korte tijd werden door Daels en andere vrijwilligers, verscheidene vlugschriften opgesteld. Brochures als *Voor onze vrouwen*, *Pour nos hommes*, *Gij moet genezen*, *Reine lecture voor onze soldaten* of *Jeugdschoonheid* werden meermaals herdrukt en kosteloos uitgedeeld aan de soldaten. In de strijd tegen de immoraliteit werden

Sluitzegel van het SKVH, 1916. [ADVN, VGCA36]

ook honderdduizenden propaganda- of oorlogszegels gemaakt en verspreid. De studiekering wenste eveneens (universiteit)studenten aan het front de kans te geven hun studies verder te zetten langs de verdeling van vakliteratuur. In mei-juni 1916 werd daarom een fonds bijeengebracht om in het college van Veurne een permanent secretariaat te organiseren. Er werd een ruime bibliotheek uitgebouwd van om en bij de 7000 studie- en vakboeken die over het hele front werden uitgeleend aan de soldaten. De publiciteit hieromtrent gebeurde langs de kosteloze verspreiding van boekenlijsten. De actie van het SKVH was van bij het begin ook gericht aan Franstalige soldaten onder de naam *Propagande Universitaire pour la sauvegarde des bonnes mœurs parmi nos soldats* of Hoogstudenten Werking tot zedelijk heil van onze jongens. Vanaf oktober 1916 werd de Franstalige werking echter autonoom met het *Secrétariat des Universitaires Catholiques Wallons* (SUCW). Het administratief secretariaat bleef wel gemeenschappelijk. In juni 1918 startte het SKVH met de uitgave van het frontblad *Studax* of *Overzicht van Boeken en nuttige werken ten dienste onzer Studeerende jeugd aan't front*, een kritisch-bibliografisch blad dat oriëntering gaf in vakliteratuur met het oog op de examenvoorbereiding. Per faculteit werd het programma afgedrukt met de aanduiding van de werken die voor elk vak gebruikt konden worden. Ook gaven professoren aanwijzingen over hoe hun cursus best werd bestudeerd. Reeds na één nummer vloeide *Studax* in juli-augustus 1918 samen met *L'Universitaire-De Hoogstudent*, al bleef de opzet dezelfde.

Frontblaadjes

De lange periodes achter de frontlinie veroorzaakten logischerwijze heimwee en hadden voor velen een ontwrichtend effect. Het initiatief voor het uitgeven van de frontblaadjes had als opzet het moreel van de frontsoldaten op te krikken. Ze zorgden ervoor dat soldaten uit eenzelfde streek een contactorgaan kregen waarin berichten van henzelf en hun stad of geboortestreek verschenen. Zo bleef de band met het thuisfront en andere lotgenoten enigszins aanwezig. De uitgave ervan werd veelal gedragen door priesters, seminaristen, legerdokters, onderwijzers en jonge academici of studenten. In 1915 werden de eerste frontblaadjes, veelal gestencilde krantjes, verspreid. Vanaf 1916 werden de blaadjes een ware rage. Ze wilden voornamelijk nieuws verstrekken van bekenden in legerdienst en over de

Frontsoldaten in Sint-Rikiers (Bredene), 20 mei 1915. [ADV N, VFAY232]

geboortestreek, maar ze boden aan de soldaten ook de kans om griekenbaar te maken. Ook culturele initiatieven aan het front, het volgen van cursussen in de loopgraven of kosteloze abonnementen op de bibliotheek van het SKVH werden gepromoot. In de meeste blaadjes werd er tevens campagne gevoerd tegen de zedeloosheid en werd verwezen naar de brochures van het SKVH. Vanaf 4 mei 1917 werd door de militaire overheid de perscensuur uitgebreid tot deze soldatenkrantjes, waardoor veel uitgaven werden gestaakt. Het was voor sommige blaadjes een reden om voortaan clandestien te verschijnen en verspreid te worden.

Heldenhulde

Hoezeer het zelfbewustzijn en de samenhang onder de Vlaamsgezinde soldaten was gegroeid, kwam sterk tot uiting met de oprichting van Heldenhulde (zie *ADV N-Mededelingen*, nr. 23, pp. 4-9) op 15 augustus 1916. Het comité was ontstaan uit de studiekeringen die achter het front actief waren en wilde hulde brengen aan de gesneuvelde Vlaamse soldaten met een eigen grafzerkje. De heldenhuldezerkjes – met Keltisch kruis en opschrift AVV-VVK en daaronder de blauwvoet – moesten de Belgische grafstenen (met als opschrift *Mort pour la patrie*) vervangen. Het geld voor de zerkjes werd voornamelijk ingezameld onder de soldaten. Het initiatief vond ook navolging na 1918. [56]

ADV N, Erfgoeddag 1 mei 2011 van 10 tot 18u
 Fototentoonstelling Geestelijke armoede aan het IJzerfront

Workshop Choral societies and nationalist mobilization in nineteenth-century Europe

Project - Op 17 februari werd de workshop 'Choral societies and nationalist mobilization' geopend in het Koninklijk Conservatorium Antwerpen met optredens van de mannenkoren Arc Sonore, Octopus en De Corde. Hoogtepunt van het programma was een weinig gekende cantate van Felix Mendelssohn-Bartholdy, speciaal gecomponeerd

voor een festival van het Vlaams-Duits Zangverbond in 1846. Een unieke opvoering onder begeleiding van het Harmonieorkest van het conservatorium en gedirigeerd door Frank Agsteribbe.

Tijdens de tweedaagse workshop (18 & 19 februari) werden verscheidene sessies georganiseerd waarin een dertigtal experts uit

heel Europa debatteerde in welke mate de koorbewegingen een bijdrage leverden aan het ontluiken en vormen van nationale identiteiten. Het was de eerste maal dat die politieke en tegelijkertijd sociale rol van koren onderwerp van vergelijkend onderzoek was. De bijdragen en de discussies worden gebundeld in een publicatie. De workshop was een gezamenlijk initiatief van NISE (National movements and Intermediary Structures in Europe) en SPIN (Study Platform on Interlocking Nationalisms). [As]

Tentoonstelling – Over de rand. Foto's van Michiel Hendryckx

Tentoonstelling - Als onderdeel van het project *Accenten uit de geschiedenis van Vlaams-Brabant* (provincie Vlaams-Brabant) publiceerde het ADVN in 2008 *Brussel en de Vlaamse Rand. Een verhaal van migraties en grenzen* / Petra Gunst. De publicatie bevat een fotokatern van persfotograaf Michiel Hendryckx. In het kader van het project gaf hij een eigen kijk op het fenomeen 'rand'. Als buitenstaander met een sterke historische interesse ging hij op pad en vatte de rand in 40 beelden. Zij vormden een reizende fototentoonstelling die op diverse plaatsen in Vlaams-Brabant was te zien. Als

afsluiter van de reeks, worden de foto's vanaf 1 mei (Erfgoeddag) tot 31 juli tentoongesteld in het ADVN.

Publieksbevraging

In een vorig nummer van de *ADVN-Mededelingen* (2009/26) kondigden wij aan u graag te betrekken bij de toekomst van het ADVN. Uiteraard zijn uw reacties en suggesties op elk moment welkom, maar specifiek willen wij u vragen deel te nemen aan een korte publieksbevraging. U vindt die bevraging op de webstek www.advn.be. Wie een papieren versie verkiest, kan die aanvragen bij Marleen Deridder (03-225 18 37). Het invullen van de vragenlijst neemt weinig tijd in beslag. De bevraging is anoniem en de antwoorden worden op een vertrouwelijke manier verwerkt. Alvast dank voor uw medewerking.

Vlamingen in Wallonië

Publicatie - De voorbije anderhalve eeuw trokken honderdduizenden Vlaamse landbouwers, mijnwerkers en fabrieksarbeiders naar Wallonië. Sommigen pendelden wekelijks, anderen verbleven er enkel tijdens het oogstseizoen, maar velen hebben zich er definitief gevestigd.

Rond deze Vlaamse geschiedenis verscheen tot op heden nog geen wetenschappelijke studie. De nieuwe publicatie *Vlaamse migranten in Wallonië, 1850-2000* poogt deze leemte binnen de bredere geschiedenis van Vlaanderen in te vullen. Het boek reconstrueert de migratiebewegingen, analyseert het vestigingsproces en de mobilisatie door de katholieke kerk en de Vlaamse beweging, bestudeert de perceptie van de Vlaamse

migranten en plaatst het fenomeen in de bredere contexten van Vlaamse migratie naar Noord-Frankrijk en Belgische emigratie tout court. De publicatie is een project van Kadoc-K.U.Leuven en verschijnt naar aanleiding van een tentoonstelling over de Vlaamse migranten in Wallonië in het Gentse Caermersklooster (15 april-12 juni 2011, kaderend in de reeks van het Museum van de Vlaamse Sociale Strijd van de Provincie Oost-Vlaanderen). In de bundel schetsen Koen Verbruggen (ADV N) en Luc Vandeweyer (ARA) de geschiedenis van het Vlaams verenigingsleven in Wallonië. [KVB]

I. Goddeeris & R. Hermans (red.), *Vlaamse migranten in Wallonië, 1850-2000*, Tielt, 2011.

Webstek – www.wt.be

Naar aanleiding van de vijfenzeventigste verjaardag van *Wetenschappelijke tijdingen (Wt)* werd niet enkel het symposium over de historische tijdschriften georganiseerd, er werd ook werk gemaakt van een eigen webstek voor het tijdschrift. Informatie over en

artikels uit *Wt* waren wel beschikbaar op de webstek van het ADVN, maar een afzonderlijke plaats op het internet ontbrak. Op www.wt.be vindt u informatie over het tijdschrift, de redactie en kunt u het uitgebreide archief van artikels langs diverse ingangen door-

zoeken. Momenteel zijn de artikels uit de periode 1995-2008 integraal beschikbaar (de laatste twee jaargangen zijn voorbehouden aan de abonnees van het tijdschrift). In een volgende fase worden ook de bijdragen uit de periode 1980-1994 aangeboden.

ADVN

ARCHIEF-, DOCUMENTATIE- & ONDERZOEKSCENTRUM

Lange Leemstraat 26 2018 Antwerpen

[T] +32 [0]3-225 18 37

[F] +32[0]3-226 64 05

[E] info@advn.be

[W] www.advn.be